

Доля волинських адвокатів на початку Другої світової війни (за матеріалами архівно-кримінальних справ)

На підставі аналізу архівно-кримінальних справ репресованих досліджено біографії волинських адвокатів на початку Другої світової війни, з'ясовано особливості впровадження радянського режиму на Волині та застосування репресивних заходів до його ймовірних опонентів.

Ключові слова: адвокат, репресії, НКВС, Волинь, Ю. Загурський, М. Керер, А. Станевич, Г. Степура, С. Підгірський, реабілітація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історичний досвід України є доволі багатим для вивчення та переосмислення технологій і механізмів здійснення влади. Особливо це стосується періоду тоталітаризму, коли українські території перебували в складі СРСР. Саме тоді державне управління характеризувалося нівелюванням прав і свобод громадян, а діяльність правових інститутів залежала прямо пропорційно від політичного режиму й волі лідерів. У цей час інститут адвокатури набув помітних деформацій і полягав в обслуговуванні карально-репресивного апарату держави, а не в захисті законних інтересів громадян. Достатньо ґрунтовно це явище можна простежити, застосовуючи просопографічний метод історичного дослідження.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Повернення із забуття імен відомих волинських діячів – адвокатів та правників, репресованих радянською владою, – є важкою й неоднозначною справою. Складність полягає в тому, що більшість інформації про таких репресованих не збереглася, крім поодиноких статей на шпальтах періодичної преси (Р. Йолтуховський [10], В. Рожко [17] та ін.), окремих наукових праць краєзнавців та істориків (Я. Антонюк [1], О. Дарованець [3], О. Зайцев [9], М. Кучерепа [14]), згадок у роботах із суспільно-політичної історії держави й краю (Т. Гунчак [2], Р. Давидюк [12], М. Кучерепа та В. Вісин [13], П. Мірчук [15] тощо). Доволі **актуальним** для проведення таких досліджень є вивчення архівно-кримінальних справ репресованих громадян, які зберігаються у фондах Державного архіву Волинської області та Архіву управління Служби безпеки України у Волинській області. Ці документи не завжди повною мірою використовують історики, зважаючи на специфічність такого виду джерел, його походження й уміст. З огляду на це, **мета та завдання статті** – вивчаючи біографії репресованих юристів й адвокатів, з'ясувати особливості впровадження процесу радянзації на Волині, дати оцінку трансформації правової системи та описати специфіку застосування репресивних заходів щодо можливих опонентів режиму.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У серпні 1939 р. внаслідок радянсько-німецьких домовленостей Західна Україна, зокрема й Волинь, опинилась у сфері інтересів СРСР. На приєднаних у вересні західноукраїнських землях відразу розгорнувся процес радянзації суспільства. Ключовим способом розпочатих перетворень, основним інструментом навернення місцевого населення на шлях соціалізму став масовий політичний терор. Уже в перші дні радянського вторгнення під варту взято польських поліцейських, жандармів, чиновників, суддів, прокурорів й адвокатів. Так, 11 квітня 1940 р. за ґрати потрапив житель міста Луцька, адвокат Люблінської адвокатури, Загурський Юзеф Володимирович.

За матеріалами слідчої справи, Загурський народився в 1891 р. в с. Іванчіков Херсонської губернії. Батько його був керуючим справами поміщицького маєтку [4, арк. 4]. Юзеф Загурський отримав вищу освіту в Київському університеті (за спеціальністю – юрист). У 1916 р. був мобілізований і закінчив школу прапорщиків (м. Київ), а з грудня по червень 1917 р. у званні підпоручика перебував у складі 7-ї Армії в Проскурові, проте у військових діях участі не брав. У 1918 р. він повернувся в Київ й отримав роботу у Волзько-Камському банку [4, арк. 10–11 зв.]. У 1919 р. виїхав разом із родиною у Варшаву, де теж працював у Варшавському банку. Проте банківська справа, судячи з усього, Загурському була не до душі й він знову повертається до юриспруденції – займає місце помічника прокурора в місті Луцьку (вересень 1919–1921 рр.), згодом він переходить, за власним бажанням, в адвокатуру. Його адвокатська кар'єра була доволі успішною, як захисник він брав участь у близько 300 кримінальних справах [4, арк. 18].

У 1939 р., із початком німецько-польської війни, Юзефа Загурського мобілізовано в чині поручика до Польської армії, де він займався охороною мостів і будівель у м. Луцьку. Після того, як Ю. Загурський прослужив в армії сім днів, його заарештовують радянські війська, але на наступний день відпускають [4, арк. 10]. Припускаючи, що більше претензій радянської влади до нього не може бути, Юзеф робить спробу адаптуватися до життєвих реалій. На початку 1940 р. він подав запит на прийняття його до Колегії адвокатів у Волинській області. Проте на засіданні Колегії питання про прийняття Загурського було відкладено. Найімовірніше, присутні, зважаючи на біографію Загурського, намагалися перестраховатися й не викликати цікавість із боку каральних органів [4, арк. 12].

Власне сам Юзеф Загурський не відчував загрози від радянського режиму, щиро сподіваючись на власні адвокатські здобутки у сфері захисту політичних ув'язнених. Зокрема, як відомо з допитів, Загурський брав участь як захисник одного з обвинувачених у справі «Закордот» (глибоко законспірований структурний відділ Комуністичної партії України, який вів агентурно-розвідувальну та інформаційну роботу за кордоном у суміжних із радянською Україною державах [11, с. 6]). На Волині судовий процес проходив у 1934 р. в місті Володимирі-Волинському й отримав назву «процес 56-ти» (за кількістю обвинувачених) [4, арк. 19].

У 1940 р. радянські слідчі намагалися знівелювати його участь у суді. Зокрема, у справі 1940 р. містяться покази свідка Зільбермана Цуніка, який, характеризуючи адвоката Юзефа Загурського, указує: *«...как защитник, Загурский, не защищал коммунистов в том числе меня, с идеологической стороны, он никогда не симпатизировал коммунистам. Защищал потому, что ему платили деньги, идеологии к коммунистам у него не было...»* [4, арк. 26].

Хоча насправді, завдяки вдало проведеному захисту, Цуніку Зільберману присудили лише 3,5 років ув'язнення, тоді як інші звинувачені отримали значно більші терміни.

Отже, незважаючи на адвокатські досягнення Юзефа Загурського, його лояльність до комуністів та радянської влади, готовність стати «советським» адвокатом, енкаведисти намагалися сфабрикувати кримінальну справу так, щоб основним заняттям звинуваченого і його головною провинною була участь в охороні порядку в якості поручика польської армії [4, арк. 28]. Саме тому в 1940 р. йому інкримінували ст. 54.13 КК УРСР (активна діяльність проти революційного руху при цараті та під час громадянської війни), яка передбачала розстріл або оголошення ворогом трудящих із конфіскацією майна та позбавленням громадянства.

У результаті справу Загурського розглядала Особлива нарада НКВС – позасудовий орган радянського репресивного режиму, який не передбачав участь у судовому процесі навіть звинувачених, уже не говорячи про адвокатів. Так, ОН УНКВС у Волинській області 10 лютого 1941 р. Юзефа Загурського засуджено до восьми років виправних робіт [4, арк. 29]. Подальшу його долю за матеріалами справи простежити неможливо. Лише 31 березня 1989 р. його реабілітовано прокуратурою Волинської області [4, арк. 30].

Потрібно зауважити, що спеціальні оперативно-чекістські групи НКВС, здійснюючи політичну «зачистку» приєднаних територій, до «класово ворожих елементів» відносили й цілком випадкових людей, які мали сміливість десь висловити невдоволення радянською владою або потрапити в поле зору енкавеєсівців через доноси оточення.

Так, 15 квітня 1940 р. Особливим відділом НКВС заарештовано вчителя Любомльської єврейської школи № 2, у минулому помічника адвоката в м. Холмі, юриста за фахом, Керера Мордка-Абиш Іцковича (1911 р. н.) [5, арк. 4]. Його звинуватили у співробітництві з польською поліцією – нібито він був провокатором і донощиком. Хоча, згідно з матеріалами справи, ані показами свідків, ані матеріальними доказами ці звинувачення не підтверджено. Лише в одному з допитів свідка відомо про антирадянські висловлювання Керера [5, арк. 32–32 зв.]. Очевидно, це й було основною підставою для арешту.

У процесі слідства Кереру ще й приписали конфіденстество польської поліції, через викриття наприкінці 1930-х років діяльності в м. Любомлі членів КПЗУ. Як результат, 29 листопада Мордко Керер був засуджений у місті Ковелі Особливою нарадою НКВС на вісім років виправно-трудова таборів [5, арк. 60]. Для відбуття покарання його етапували в Онеглаг (Плесецький район Архангельської області). 07 жовтня 1941 р., згідно з Указом Президії ВР СРСР від 12.09.1941 р., Мордка Керера звільнено й відправлено на вільне поселення в м. Орську (Оренбурзька область) [5, арк. 61]. У таких спецпоселеннях колишні ув'язнені утримувалися без охорони, але під наглядом місцевої

адміністрації, їм заборонено було вільно вибирати своє місце проживання. Подальша доля Керера за матеріалами справи не відома, хоча 15 травня 1989 р. його й було реабілітовано прокуратурою Волинської області [5, арк. 64].

Значну небезпеку сталінський режим убачав у розгортанні польського та українського рухів опору – відвертих політичних опонентів радянської системи. Із вересня 1939 р. місцеві органи НКВС провели масові арешти діячів українських, польських й інших політичних партій і громадських організацій. Серед керівників останніх траплялося чимало відомих юристів-адвокатів. Так, у тюрму потрапив знаний на Волині адвокат польського походження, депутат Польського сейму – Антон Маврикійович Станевич.

Згідно з матеріалами архівно-слідчої справи, Станевич народився в 1882 р. в селі Заболоття Дубенського повіту. Вищу юридичну освіту здобув спочатку у Варшавському університеті, а в 1907 р. вже в Одеському отримав звання «кандидата прав» [7, арк. 1 зв.].

Свою трудову діяльність Антон Маврикійович розпочав у Київській палаті судових справ як помічник адвоката, згодом переїхав до міста Вінниці. Будучи активним громадським діячем, на початку 1917 р. він обраний «гласним» (депутатом) Вінницької міської управи й користувався великим авторитетом місцевої громади [7, арк. 23]. Переживши всі зміни політичного режиму впродовж 1917–1919 рр., Станевич у 1920 р. вперше зіткнувся з політичними переслідуваннями з боку польської дефензиви, як «співчуваючий комуністам» адвокат, оскільки неодноразово, ще за уряду Петлюри, звертався з клопотаннями про звільнення заарештованих комуністів. Завдяки власному професіоналізму, Станевичу вдалося на судді виправдатися, проте надалі адвокатом у Вінниці він вже не міг працювати [7, арк. 23].

У 1920 р. Станевич разом із дружиною виїхав до м. Луцька, де намагається продовжити свою адвокатську діяльність. Проте й тут на нього чекали переслідування з боку польської влади. Розуміючи, що адвокатська кар'єра під загрозою, він розпочав політичну. Зокрема, у 1922 р., перед виборами в Польський сейм, А. Станевич вступив до партії «Визволення». За своїм спрямуванням це була ліберальна селянська партія. Упродовж 1930 та 1935 рр. відбулися вибори до Сенату, у яких узяв участь й Антон Маврикійович. Працював у юридичній комісії [7, арк. 59]. Після смерті Пілсудського у 1935 р. до нового складу уряду Станевич більше не потрапляв. Однак ще в 1937 р. він був причетний до заснування нової партії «ОЗОН». Із матеріалів допиту відомо, що партія ОЗОН трактувалася як *«направлена против коммунистического подполья Польши»* [7, арк. 60].

Відтак слідчим НКВС не становило труднощів детально простежити політичну діяльність А. Станевича. У матеріалах справи містяться допити свідків, які підверджують його активну участь у партіях правого спрямування. Тому спроби Антона Маврикійовича на перших допитах довести свою «лояльність» до комуністичної влади зазнали поразки [7, арк. 25]. Водночас енкавеесівці прекрасно розуміли, що звинувачення Станевича в колишній політичній діяльності та в «антикомуністичних поглядах» дають змогу показати його лише як «класово ворожий елемент». Тоді як першочергову зацікавленість спецслужб викликав можливий зв'язок Станевича з польськими конспіративними організаціями розвідувального характеру.

Справа в тому, що ще в 1923 р., проживаючи в Луцьку, Станевич очолив громадсько-спортивну організацію «Союз Стрілецький» [7, арк. 8зв.]. Це була молодіжна організація, основна мета якої – підготовка майбутніх солдат польської армії. Активної боротьби з комуністичними організаціями на Волині «Союз Стрілецький» не проводив, однак він був значною перепоною поширенню комуністичних ідей на Волині [7, арк. 9, 13]. З огляду на це, енкавеесівці намагалися надалі звинуватити Станевича в ідеологічному спрямуванні волинських стрільців та придушенні селянських бунтів 1931–1934 рр., демонстрації робітників у Ківерцях у 1934 р. [7, арк. 43–44]. Проте й у цьому випадку слідчим зламати Станевича не вдалося.

Усе слідство над Антоном Маврикійовичем тривало понад півтора року. Із матеріалів справи видно, що його неодноразово допитували в нічний час, а допити тривали понад 6 год [7, арк. 65–70]. Цілком зрозуміло, чому за цей час здорова й повна сил людина перетворилася на немічну. У висновку лікаря санчастини Луцької тюрми (огляд відбувався у зв'язку з переведенням арештованого до Лук'янівської тюрми в Києві) у Станевича виявлено *«хронический бронхит, склероз сосудов и сердца»*. У документі також зазначено: *«к физическому труду не годен. Следовать может»* [7, арк. 85].

21 травня 1941 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР Станевича засуджено як «соціально-опасный элемент» за статтю 53-13 КК УРСР на п'ять років виправно-трудоих робіт у Калмицькій

РСР [7, арк. 90]. На жаль, надалі його долю з'ясувати не вдалося. Відомо лише, що 20.04.1989 р. його реабілітовано прокуратурою Волинської області [7, арк. 94].

Радянські спецслужби, здійснюючи таємні операції та масові «соціальні чистки», упродовж вересня – грудня 1939 р. розгорнули широкий наступ і на українське підпілля. Серед найвідоміших на той час поборників української ідеї заарештовано й декілька луцьких адвокатів – Григорія Степуру, Самійла Підгірського та ін.

Відомо, що Григорій Калістратович Степура народився 20 листопада 1881 року в с. Жванець біля Кам'янця-Подільського в родині лікаря [5]. Після закінчення місцевої школи продовжив навчання в Кам'янці-Подільській духовній семінарії, із якої за проукраїнську діяльність його виключено. Згодом він навчався у Варшавському університеті, де здобув ветеринарну і юридичну освіту. У 1912 р. він повернувся до Кам'янця-Подільського, відкрив адвокатську контору й працював присяжним адвокатом [16, с. 602]. Із повстанням у 1917 р. Української центральної ради вже в листопаді Григорій Степура став губернським комісаром Поділля, потім – Харківської губернії. У 1918 р. Директорія УНР знову затвердила його на посаді Подільського губернського комісара. Після приходу більшовиків на Поділля в 1920 р. Степура назавжди переїхав до Луцька [8, арк. 11–12].

Із приходом більшовиків на Волинь Г. Степура та його родина відразу потрапили в поле зору радянських репресивних органів. Проте енкаведисти не поспішали з арештом. За матеріалами кримінальної справи відомо, що впродовж двох місяців (із вересня по листопад 1939 р.) за будинком і конторою, де жила й працювала родина Степури, установлено нагляд контррозвідників. Вони намагалися простежити можливі зв'язки адвоката з представниками українського уряду в еміграції, зібрати побільше доказів його «злочинної» діяльності. Коли спецслужби зрозуміли, що досягти бажаного результату не вдасться, вони скористалися перевіреним методом – підслали провокатора. Сексоту вдалося проникнути в кабінет Степури, провести обшук і віднайти заховану грамоту про нагородження Григорія Степури «Хрестом Симона Петлюри». Це й стало підставою для арешту, який відбувся 17 листопада 1939 р. [8, арк. 4]

Досвідчений адвокат Г. Степура розумів підступність слідчих НКВС і намагався не втрапляти в розставлені пастки під час допитів. Зокрема, він неодноразово вимагав надати йому право власноруч писати відповіді на поставленні питання. Натомість ми знаходимо лише один допит, написаний Степурою [8, арк. 16–18]. Усі інші протоколи допиту підписані різними почерками, що помітно навіть неозброєним оком. Складається враження, що слідчий самотійно складав їх, без будь-якої участі звинуваченого.

Сучасним дослідникам-краєзнавцям відомий факт участі Г. Степури в справах звинувачених у приналежності до КПЗУ, але ще більше відомо про його участь у судових процесах польської влади проти членів ОУН, до яких належав і його син Тарас. Неграмотні висловлювання, нелогічність сформульованих відповідей на запитання спонукають до думки про своєрідну «заочність» допитів.

23 грудня 1940 р. на закритому засіданні Особливої наради НКВС вирішено заслати Григорія Степуру в Узбецьку РСР строком на п'ять років [8, арк. 54]. Вимучений тортурами й допитами в підвалах спочатку Луцької, а потім – Лук'янівської в'язниці НКВС, важким етапуванням до місця заслання, немолодий організм Григорія Калістратовича не витримав. У 1944 р. він помер у далекому узбецькому місті Угрєнчі. Лише 30.05.1989 р. його було реабілітовано [8, арк. 58].

Не менш трагічною була доля й відомого волинського діяча-правника Самійла Максимовича Підгірського. Він народився 29 вересня 1888 р. у м. Ковелі у родині заможних селян. Юридичну освіту здобув у Петербурзькому університеті, після закінчення якого повернувся до родини в с. Любитів Ковельського повіту, де його застала Перша світова війна [17]. У зв'язку з бойовими діями С. Підгірський опинився в Києві.

Революційні події 1917 р. кинули його у вир суспільного життя. Він був активним діячем УПСФ. А 07 квітня 1917 р. молодого юриста обрали членом 2-го та 3-го скликань Центральної ради від Волині. Пізніше він переїхав до Житомира, де працював до кінця 1919 р. на посаді інструктора каси дрібного кредиту Волинського губернського земства. Одночасно редагував перші українські газети на Волині – «Громадянин» і «Волинську газету», а з 1920 р. – луцьку «Громаду» та «Наше життя» [3, с. 184]. Із 1921 р. знову мешкав у Ковелі. Під час виборів до польського Сейму молодий адвокат проявив неабияку активність і був обраний послом від луцької громади. У Парламенті він очолював Україн-

ську репрезентацію парламентарну (Український клуб), який належав до Блоку національних меншин Польської Республіки [9, с. 73–74].

Із 1921 р. знову мешкає в Ковелі. Під час виборів до польського Сейму молодий адвокат проявив неабияку активність і був обраний послом від луцької громади. У Парламенті він очолював Українську репрезентацію парламентарну (Український клуб), який належав до Блоку національних меншин Польської Республіки [9, с. 73–74]. Отримавши посольський мандат, С. Підгірський активно захищав права українців. Про це свідчать численні депутатські запити стосовно захисту майнових інтересів селян. Він гостро протестував проти передачі державі церковної землі парафіян с. Кримно Ковельського повіту [14, с. 616].

Постійні виступи Самійла Підгірського з критикою на адресу влади дуже не подобалися польській адміністрації. Поліція почала забороняти посольські віча й розганяти людей, які збиралися послухати Підгірського та вкласти до його рук свої скарги. А вже в листопаді 1927 р. Підгірського заарештувала польська поліція. У його готельний номер у Варшаві – підкинута валізу з комуністичними листівками. У 1930 р. Підгірського засудили до двох років ув'язнення, але 30.04.1931 р. – виправдано Апеляційним судом Варшави [1, с. 538]. Після звільнення колишній посол переїхав до рідного Ковеля, де відкрив свою приватну адвокатську канцелярію. Підгірський був оборонцем членів ОУН на судах у Луцьку (1937) та Рівному (1939) [3, с. 186]. Крім того, він продовжив активно займатися громадсько-політичною роботою. Був обраний головою управи Ковельської повітової «Просвіти» [14, с. 618].

Із приходом радянської влади на Волинь С. Підгірський припинив адвокатську діяльність і став учителювати в польській гімназії. Але його вабила юридична робота. У березні 1940 р. він був прийнятий у радянську адвокатуру. Але, як пізніше Підгірський засвідчив на допиті, *«[...] в серпні місяці 1940 року Волинською обласною адвокатською консультацією було підняте питання про моє перебування в радянській адвокатурі і через моє соціальне походження я не був співзвучним радянській адвокатурі, а тому я не міг бути радянським адвокатом [...]»* [6, арк. 26].

Це так м'яко говорить сам про себе Підгірський. Справа була набагато складнішою. НКВС натрапив на слід «українського буржуазного націоналіста», на класово ворожий елемент. Уже в жовтні 1939 р. у Ковелі його заарештували. Але, на клопотання депутатів Народних зборів Західної України Олександра Луцкевича й Івана Тишика, які засвідчили, що Підгірський у міжвоєнний період 1918–1939 рр. ніякої антинародної та антирадянської діяльності не проводив, його звільнили [14, с. 618].

Із початком німецько-радянської війни Самійло проживав у Ковелі. Із 31.08.1941 р. був головою Ковельської окружної управи, входив до складу Української ради довіри Волині. За допомогу ОУН у серпні 1941 р. заарештований німцями, а в 1942 р. звільнений із Краківської в'язниці Мюнтелюпих [1, с. 538]. Певний час мешкав у Варшаві, згодом повернувся до Ковеля. Підгірський відмовився емігрувати на Захід і вже 02 квітня 1944 р. його заарештовано відділом контррозвідки «Смерш» 175-ї стрілецької дивізії [6, арк. 10].

Попереднє слідство вели органи контррозвідки в селі Воля-Любитівська Ковельського району. Арештованого тримали у відкритій ямі, викопаній на подвір'ї сільської хати, звідки його щодоби по кілька разів викликали на допити. Оскільки йому інкримінували співпрацю з нацистським режимом, про дотримання будь-яких процесуальних норм не йшлося. Незважаючи на те, що слідство супроводжувалося тортурами, Самійло вперто відмовлявся визнати вину. На одному з допитів на запитання слідчого, чим може доповнити свої покази по суті справи, він заявив: *«[...] Свої покази вважаю необхідним доповнити, що я і моя сім'я прихильності до німецьких властей не мали, за що були розстріляні моя дружина, дочка і зять [...]»* [6, арк. 11]

Не витримавши катувань енкаведистів, Самійло Підгірський помер у в'язниці №1 УНКВС Київської області, куди потрапив із новою дислокацією дивізії. Тюремний лікар Л. Бенецька, оглянувши труп в'язня Підгірського, в акті зробила запис: *«Хворий помер 5.VIII.44 р. о 8-й вечора при явищах серцевої недостатності»* [6, арк. 35]. Тіло Самійла Підгірського поховано на території тюрми. Подібно до інших діячів українського національного руху його реабілітовано лише в 1989 р. [6, арк. 36].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо, архівно-слідчі справи – це ексклюзивне й надзвичайно цінне джерело для вивчення долі волинських адвокатів на початку Другої світової війни. Адже Волинь, зазнавши примусової інтеграції до радянської суспільної системи в 1939 р., зіткнулася з жахливою діяльністю карально-репресивних органів. Це виявилось справжньою

трагедією для волинської інтелігенції та, зокрема, адвокатури. Її представники, потрапивши в лабеті радянських каральних органів, зазнали численних переслідувань, арештів і знущань. Їхня подальша доля, не лише для близьких і рідних, а й для дослідників, залишилася здебільшого невідомою. Лише архівні матеріали, із яких донедавна знято гриф «таємно», проливають світло на життєвий шлях невинно засуджених. Проте інформаційний потенціал кримінальних справ не вичерпує тему й, звісно ж, не закриває її, а спонукає дослідника до пошуку, критичного аналізу всіх, без винятку, віднайдених матеріалів. Це дасть змогу в подальшому розкрити багато невідомих сторінок історії масових репресій і гарантуватиме високий рівень достовірності отриманих історичних фактів.

Джерела та література

1. Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955) / Я. Антонюк. – Львів ; Торонто : [б. в.], 2014. 1069 с.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття : нариси політ. історії / Т. Гунчак. – Київ : [б. в.], 1993. – 288 с.
3. Дарованець О. Самійло Підгірський – кандидат у члени Української Головної Визвольної Ради / О. Дарованець // Український визвольний рух. – Львів, 2005. – Зб. 5. – С. 183–191.
4. Державний Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 4666, оп. 2, спр. 2816, 32 арк.
5. Держархів Волинської обл., ф. 4666, оп. 2, спр. 2864, 66 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. 4666, оп. 2, спр. 2718, 92 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф. 4666, оп. 2, спр. 2158, 96 арк.
8. Держархів Волинської обл., ф. 4666, оп. 2, спр. 2503, 60 арк.
9. Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) / О. Ю. Зайцев // Укр. іст. журн. – 1993. – № 1. – С. 72–84.
10. Йолтуховський Р. Губернський комісар зі Жванця / Р. Йолтуховський // Подолянин. – 2015. – 17 лип. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podolyanin.com.ua/history/9028/>
11. Козенюк В. О. «ЗАКОРДОТ» у системі спецслужб радянської України / В. О. Козенюк // Воєнна історія : журн. Всеукр. громад. орг. «Український інститут воєнної історії». – 2002. – № 1.
12. Кучерепа М. М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.) / М. М. Кучерепа, Р. П. Давилюк. – Луцьк, 2001. – 420 с.
13. Кучерепа М. М. Волинь: 1939–1941 рр. Луцьк / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк, 2005. – 486 с.
14. Кучерепа М. Посол українського народу / М. Кучерепа // Реабілітовані історією. Волинська область. – Луцьк, 2010. – Кн. 1. – С. 615–620.
15. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. : 1920–1939 / П. Мірчук. – Мюнхен ; Лондон ; Нью-Йорк, 1968 (Перевидання : Львів, 2003).
16. Рожко В. В таких живе її безсмертя / В. Рожко // Реабілітовані історією. Волинська область. – Луцьк, 2010. – Кн. 1. – С. 602–614.
17. Рожко В. Духовні діячі поліського краю / В. Рожко // Народна трибуна. – 1993. – 21 липня.

Суцук Оксана. Судьба волинских адвокатов в начале Второй мировой войны (по материалам архивно-уголовных дел). В статье на основе анализа архивно-уголовных дел репрессированных исследованы биографии волинских адвокатов в начале Второй мировой войны. Выявлены особенности становления советского режима на Волыни, применение репрессивных мер к его возможным оппонентам. Обращается внимание на то, что ключевым способом начатых преобразований, основным инструментом наставления местного населения на путь социализма стал массовый политический террор. Доказано, что адвокаты как наиболее образованные и политически активные члены общества стали одним из первых объектов репрессий со стороны новой советской власти. Невзирая на профессионализм и иногда толерантное отношение к коммунистическому движению, к волинским адвокатам и юристам применен весь спектр незаконных силовых действий. Материалы криминальных дел свидетельствуют об использовании доносов, провокаторов, применении пыток и психологического давления на заключенных. Это еще раз доказывает античеловечность правовой системы СССР и её тоталитарный характер.

Ключевые слова: адвокат, репрессии, НКВД, Волынь, Ю. Загурский, М. Керер, А. Станевич, Г. Степура, С. Подгорный, реабилитация.

Sushchuk Oksana. The Fate of the Volyn Lawyers at the Beginning of World War II (According to Archival Criminal Cases). On the basis of analysis of archival criminal cases investigated repressed biography Volyn lawyers at the beginning of the Second World War. Clarify the features of the formation of the Soviet regime in the Volyn region, the use of repressive measures against its possible opponents. Attention is drawn to the fact that key reforms process started, the main instrument of instruction of local people to the path of socialism became a mass political terror. It is proved that the lawyers as the most educated and politically active members of society, have become one of the first

objects of repression by the new Soviet regime. Despite the professionalism, and sometimes a tolerant attitude to the communist movement, to the Volyn attorneys and lawyers had applied the whole range of illegal use of force. Materials of criminal cases evidence of the use of denunciations, provocateurs, torture and psychological pressure on detainees. This proves once again the right of the USSR anti-humane system and its totalitarian nature.

Key words: lawyer, repression, Volyn, J. Zagursky, M. Kerer, A. Stanevych, G. Stepura, S. Pidgirsky, rehabilitation.

Стаття надійшла до редколегії
11.09.2016 р.

УДК 271.2-754(477.82)"1945/1964:37.091.12.011.3-051

Олександр Федчук

Динаміка змін у викладацькому складі Волинської духовної семінарії (1945–1964 рр.)

У статті розглянуто викладацький склад Волинської духовної семінарії. Проаналізовано освіту викладачів та їх територіальне походження. Акцентовано увагу на особливостях працевлаштування в семінарії й причинах звільнення з неї.

Ключові слова: Волинська духовна семінарія, протоієрей Микола Тучемський, архімандрит Мефодій (Мензак), протоієрей Петро Влодек, Євген Богуславський.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відкриття духовно-освітніх закладів стало важливою віхою процесу відродження в середині 1940-х рр. Православної церкви в радянській Україні. З огляду на відсутність до того часу в СРСР богословської освіти, відроджувати Волинську духовну семінарію (ВДС) були покликані ті, хто здобув таку освіту в дореволюційній Росії чи поверсальській Польщі. Виявлення кількості таких спеціалістів у Волинсько-Рівненській єпархії стане свідченням високого рівня професійної підготовки волинського духовенства, порівняно з іншими регіонами СРСР. Аналіз змін у викладацькому складі ВДС, крім іншого, дасть змогу вияснити вплив влади на функціонування освітньої системи Руської православної церкви (РПЦ).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Загальний огляд викладацького складу ВДС можна знайти в працях В. Милуся [36] та В. Рожка [44]. Окремих викладачів називають у своїх дослідженнях В. Борщевич [3], Н. Кот [35] і М. Цап [45]. Серед інших джерел потрібно врахувати й некрологи низки викладачів, що друкувались у різних церковних виданнях [34; 38; 39; 40; 42; 43; 47].

Мета дослідження – на основі документальних джерел з'ясувати освітній рівень викладачів ВДС та проаналізувати динаміку змін у викладацькому складі. Для цього потрібно вияснити територіальне походження спеціалістів, їх соціальний стан, а також причини звільнень викладачів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Викладачів єпархіальних богословсько-пастирських курсів, що відкрилися в Луцьку в 1945 р., особисто підбирав серед наявних у єпархії священників та мирян єпископ Волинський і Рівненський Миколай (Чуфаровський), адже Навчальний комітет РПЦ не мав змоги прислати спеціалістів через відсутність таких резервів. Вибір архієрея випав на настоятеля Свято-Троїцького собору прот. Стефана Грушка, секретаря єпархіального управління прот. Олексія Соколовського, Луцького районного благочинного, настоятеля Хрестовоздвиженської церкви прот. Василя Осташевського, свящ. Івана Брука, Євгена Семеновича Богуславського та Миколу Олександровича Самохваленка [4, арк. 85]. О. Соколовський і В. Осташевський закінчили богословський факультет Варшавського університету, І. Брук – Львівський університет. Випускник Холмської духовної семінарії С. Грушко мав лише середню духовну освіту, але він викладав на пастирських курсах, що під час Другої світової війни діяли в Луцьку. Кандидат богослов'я Є. Богуславський закінчив Київську духовну академію та мав значний педагогічний стаж, оскільки викладав у середніх навчальних закладах Польської Республіки [3]. М Самохваленко, брат